

SZEMLE

KAPÁS ISTVÁN — VERES SÁNDOR:

FREUD ESZMÉINEK FOGADTATÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYARORSZÁGI KATOLIKUS IRODALOMBAN

Dolgozatunk — szerénytelenül — egyszerre két fontos feladatot tűzött célként maga elé. Szerénytelenül, mert akár az egyik, akár a másik szempont megvalósítása meghaladhat még egy életművet is. Ez a két fontos feladat: kísérlet annak tisztázására, hogy a két világháború közötti Magyarország teológus teoretikusai, gyakorló lelkészei miként viszonyultak a század talán legnagyobb horderejű intellektuális próbálkozásához, a pszichoanalízishez; továbbá a múlt szellemi gazdagságának — ha csak lehet — nagyon pontos filológiai elemzésén keresztül példát szolgáltatni jelenünknek a tekintetben, hogyan közeledhet egymáshoz két — a szó legnemesebb értelmében vett — embertudomány.

Alig négy-öt esztendeje kezdődött el a magyar pszichológiában egy szűkkörű, lelkes vállalkozás, melynek jelen szerzők is részesei lehetnek. E törekvés részesei szeretnék globálisan és részleteiben is alakítani a magyar szellemi élet és a pszichoanalízis viszonyát. Elméleti részterületek¹ és dokumentumokkal illusztrált történeti események² feldolgozása folyik e vállalkozás keretén belül. A teológia freudizmus-fogadtatása mind ez ideig teljesen szűk téren a kutató számára, ám annál gazdagabb és bőven folyó forrás. Sajnos repertóriumok nem készültek a szóba jöhető klerikális szakfolyóiratok anyagairól, így a rendszeres feldolgozás mintegy negyven, ötven folyóirat átlagosan húsz-huszonöt évfolyamnyi anyagának áttekintésével indult. A páratlanul gazdag anyag felsorolása és felületes bemutatása helyett célszerűnek látszik néhány reprezentatívnak ítélt elméleti tanulmány részletesebb elemzése abból a célból, hogy azok tükrözik koruk intellektuális miliójét, amely élénken felfigyelt, reagált, bíralt és helyenként elfogadó attitűddel fordult a pszichoanalízis felé. A pszichoanalízis katolikus erkölcsstudományi megítélése — ezen belül Freud valláspszichológi-

ájának kritikája — a pszichoanalízis belső fejlődése nyomán a teológusok részéről érzékelhető közeledés a keresztény lélektanhoz, ez az az önkényesen választott váz, melyre építve reprezentatívnak ítéltető képet kaphatunk a magyar kereszténység freudizmus-fogadásáról. Természetesen a kutatások folytatódnak, hogy lehetőség szerint minden részlet tisztázódjék e kérdésben.

PSZICHOANALÍZIS ÉS A KERESZTÉNY ERKÖLCSSÉG

Három tanulmány³ foglalkozik részletesen a katolikus erkölcstudományi kérdések pszichoanalízishez való viszonyával a *Theológia* című folyóirat egymást követő évfolyamaiban, egyazon szerző tollából. A szerző a pszichoanalízist erősen materialista, biológiai alapokon nyugvó ismeretrendszernek ítéli. Marcell olvasatában az emberi sors, az egyén kialakulása, az élet döntő eseményeihez való viszonyulás testi adottságból való levezethetőségét sugallják a következő, általa hivatkozott szerzők: G. Lombroso⁴, O. Weininger⁵, P. Janet⁶, Krafft-Ebing⁷, S. Freud.⁸ Tehát a férfi és a nő anatómiai értelemben teljesen eltérőek a nemi differenciáltság folytán, élettanilag pedig a kifejlődött szexualitás kielégülésre tör, energiája el nem nyomható, esetleg helytelen kezelése a nemi késztetéseknek betegségek kialakulásához vezethet. Az öröklött alkat abszolút módon determinál. A durva és szélsőséges álláspontok (pl. Weininger szerint a nő egyszerűen nem más, mint ösztönös kielégülést hajszoló lény)⁹ Freudnál enyhülni látszanak, ugyanis a szublimáció elmélete szerint az ösztönök finomabb kifejeződési formákat találhatnak. A kísérleti lélektan kutatásairól is megemlékezik Marcell. A kutatók a gyermeklélektan módszereivel is megállapítják a fiú és a leánygyermek közti különbséget: a receptív, kreatív, intuitív képességek terén, értelmi és érzelmi életük terén, az érdeklődésük tárgyában, gondolataik tartalmában.¹⁰ Marcell különösen Freud (és Weininger) munkáiban vél olyan elemeket felfedezni, amelyek arra utalnak, hogy az élettani alapra helyezett rendszer megtagadja a szellemi értékeket, a személyiség mint hatótényező szerepe elenyészik, csak az ősi erő marad, és ez a nemi adottság, valamint annak dinamikája kényszerítően hat az élet alakulására. A freudi elgondolások értelmében nem kezelhető a szexuális motiváció kérdésköre a bűn és az erény fogalmának keretein belül, hisz itt a természet által determinált, elemi erővel feltörő szükségletről van szó. Az etikai korlátok szigorú alkalmazása a gyermekkortól kezdve patológiás reakciókat válthat ki.¹¹ Az alkati ösztöndinamizmus mértékét felfedezhetjük az egyén minden megnyilvánulásában. Munkakedve csakúgy, mint érvényesülési vágya, vagy éppen alázatossága olyan intenzitással tör felszínre, amilyen erős az ösztönkonstrukció. Vo-

natkozik ez az anyai szeretet mértékére, sőt a vallási élmények intenzitására is.¹² Marcell a pszichoanalízisnek az ösztön és erkölcs viszonyát illetően így foglalt állást: „... a férfi és a nő életjelenségei egyetlen egy alapforrásra vezethetők vissza: ez pedig a szexualitás. Erkölcsi szempontból pedig a tétel ilyen formát nyer: a férfi és a nő életének tevékenysége a maga teljességében a szexus determináló befolyása alatt áll! Erkölcs és felelősség csak azok előtt értékek, akik a mélylélektan mellőzésével mérik a nemi differenciáltságot! Valóban tudomásul kell vennünk: a szexus tudatos vagy tudattalan rabszolgái vagyunk, még akkor is, ha a szabad ember látszatát játsszuk el az életben.”¹³

A szerző a következő szempontok köré csoportosítja kritikai észrevételeit. Egyrészt pozitívan értékeli a freudi szublimáció („a nemiség magasabbrendű transzpozíciójának”)¹⁴ elméleti szerepét, másrészt a nemek viszonyában bizonyos distinkciót tart szükségesnek. Eszerint az anatómiai, élettani és biokémiai determináció keretei isteni eredetűek, nem megváltoztathatók, viszont az a mód, ahogyan ezekkel az Isten által adott testi valóságainkkal bánunk, élünk (vagy visszaélünk) — nos, ez a mód mutatja a fizikai lét determináló jellegét. Az akaratú döntés lelki összetevője megváltoztathatja az ösztönös erők megnyilvánulási formáját. A szexuális motiváció felkeltése történhet „tervszerűen”, nem vagyunk teljesen kiszolgáltatva a tudattalanból feltörő vágyaknak. A tudatossá váló gondolat egy másik gondolati elemmel kiszorítható vagy transzformálható. Ha a vágy azonnal kielégülésre tör, akkor ez inkább patológiás személyiség szerkezet hátterén történhet meg.

Normális esetben a testi vágy rezdüléseivel szinte egyidőben etikai, morális gondolati tartalmak is megjelennek, amelyek a cselekvést szabályozzák. E gátlások legalább olyan inherens részét képezik az emberi cselekvést megelőző lelki tartalmaknak, mint testi folyamatokban az ösztönkésztetések jelei. A nemi élet cselekvéseiben, mint minden más cselekvésben is, a belátás, a mérlegelés, a hozzájárulás, döntés, esetleg ellenállás, elutasítás lesz végső soron az akarat és értelem munkájának eredménye.¹⁵

Természetesen beszélni kell azokról az esetekről is, amikor nem az akaraté a győzelem, jöllehet Marcell szerint ez csak kisebb része a szexuális élet területén született döntéseknek. E kudarcok oka lehet az, hogy nem kérték a természetfeletti kegyelem beavatkozását, de az sincs kizárva, hogy az ilyen cselekvésekben a rossz szokás és a beteg szervezet tereli rossz irányba a történéseket. A szerzői érvelés szerint a biológiai éréssel párhuzamosan, vele kapcsolatot tartva bontakozik ki az emberi értelem és akarat is — az „actus hominis” ellensúlyozására egyre hatékonyabban lép

színre az „actus humanus”. A fejlődés korai szakaszában az erogén területek reflexes működései nyomán keletkeznek explozív történések, melyek átmenetileg függetlenítik magukat az erkölcs normatív kereteitől. Később viszont túlsúlyra jutnak a szellemi erők gátló hatásai. „Az embert az érosz indítja, de az éthosz szabályozza (...) A tetteket követő tudat- és érzésvilág is arra a gondolatra szorít, hogy a tettek keletkezésében erős a felelősség. A győzelmes erőfeszítés elismerést, az elbukó ellanyhulás büntudatot és bűnvallomást ébreszt.”¹⁶

További érv a pszichoanalízissel szemben, hogy az önmaga céljává megtett szexualitás újabb és újabb durva és perverz kielégülési módokat keres, tehát saját magát generálja, hozza feszült állapotba. Ha azonban nem az élvezet elérése a cél, helyére a reprodukciót szolgáló szexualitást állítjuk, úgy azt tapasztaljuk, hogy a természet által működésbe hozott apparátus céljának elérése után (és a folyamatos stimuláció hiányában) kielégülten megpihen.

Marczell rámutat, hogy a kettős morál hagyományos felfogása indirekten cáfolja a pszichoanalízisnek az ösztönkonstrukció változtathatatlan-ságáról vallott tételét. Ugyanis a nőtől a társadalom megtagadja azt, amit a férfiaknak megenged.¹⁷

A katolikus erkölcs védelmében felhozott érveket összefoglalva a tanulmány szerzője nem tartja lehetségesnek, hogy a pusztán anatómiai, élettani és materiális alapokon álló kutatás bármilyen helytálló következtetésre juthatna a metafizikai tényezők számbavétele nélkül.¹⁸ Sőt, Marczell szerint az igazságot inkább Szent Tamás képviseli, aki azt mondja, hogy a lélek a testtel és a test nélkül is tevékenykedik.

Ugyancsak a Szent Tamási-i etika alapján szögezi le a szerző 1938-ban megjelent tanulmányában¹⁹, hogy az emberi cselekedetek akkor válhatnak magasabb értékűvé, ha képesek kiemelkedni a sokirányú determináció hatása alól, és a kötöttségektől, kényszertől megszabadulva a szabad akaraton alapuló elhatározásban öltönek testet.

Az eddig feltárt determináló tényezők (testalkat, jellem,²⁰ faj, lelki alkat,²¹ nem és jellem,²² öröklés, erkölcsi szabadság) mellett a Freud, Jung, Adler, Ferenczi, Gartner által fémjelzett kutatási irány új eredményei jöhetnek szóba olyan meghatározóként, melyek adott cselekedet kapcsán hatnak az erkölcsi megítélésre.

Marczell értelmezése szerint a freudi pszichoanalízis az élményt, a múltban keletkezett benyomások hatását teszi a jelen cselekedetek dinamizáló erejévé. A tudatalatti, ezen belül az „élet mélyéről előtörésében megakadályozott” emlékek határozzák meg a jelent, de legalábbis döntő szerepet játszanak az aktuális cselekvésben. A teológus szerző az olvasó számára áttekinti a tudattalan fogalmának és kutatásának történetét is. Kifejezi, hogy a „pszicho-dinamikus” élmény, mely nyers energiahalmaz, nem pusztán gondolati termék, memóriatartalom vagy régi történetek felidézése. Át van hatva az ember értelmi, akarati, emocionális erejével. Az ilyenfajta élményről először Janet munkáiban esik szó.²³ Ezen a nyomon indult el Breuer, majd Janet asszisztense: Freud. A tudatos küszöbét el nem érő (sub limine) élmények (traumák) felszínre hozása Freud tapasztalatai szerint a beteg tüneteinek enyhülését hozta. Hartmann, Janet, leBon, Ribot voltak azok, akik a tudattalan jelenségét felismerték, Marczell szerint Freud e szerzők logikai és lélektani érvei mellé érvként az álommal kapcsolatos kutatásainak eredményét állította. Kíváncsnak tartja a következő különbség kihangsúlyozását a későbbi erkölcsi konklúziók megalapozásához: a múlt komplex (érzelmileg színezett) benyomásai, régi események megmaradt emlékei teljesen más természetűek, mint az elfojtott szexuális impulzusok. A szellemiség, a metafizikai dimenzió hiányát kemény hangon kéri számon Freudtól: „Aki az Isten és ember kapcsolatát elméleti beállítottságánál fogva tagadja, továbbá a természetfeletti igényt (metafizikai élet) beteges nosztalgiának minősíti, az semmiképpen sem tud szabadulni attól a lenyűgöző köteléktől, amely az embert a vegetatív és szexuális élet sívárságaihoz láncolja. Az egyéniség szolgálata is jórészt biológiai kiteljesülés, a jövő szolgálata pedig — még a főcél is kicsinyelve — hedonisztikus egocentrizmussá egyszerűsödik. Így kerül központba az anyagi én, aki minden vonalon a libido szolgájjá alacsonyul.”²⁴

A freudi elméletből az következik, hogy a katolikus nevelés az energiák elfojtásával hozzájárul a patológiás fejlődéshez. A freudi elgondolás szerint ennek megítélésén változtatni kell: nem lehet felelősségre vonni az embert, aki az ösztönöknek engedve a kielégülést sürgeti azért, hogy ezzel elkerülje a kóros lelkiállapot kialakulását. Továbbá Marczell számára a pszichoanalízis alapvetéséből az következik, hogy az élmények maguk is szexuális tartalommal telítettek, így alkalmasak arra, hogy újabb ösztönös motívumokat hozzanak létre. Ennek súlyos következménye van, hiszen az élet minden területén szerepet találó ösztön és az ösztön dinamikája az emberi létet majdnem teljesen a libido síkjára korlátozza. A katolikus

megítélés szerint a pszichoanalízis a szexuális ösztön hangsúlyozásával alapjaiban veszélyezteti a bűn és a felelősség tényét.²⁵

A katolikus erkölcstudomány nem vitatja a tudatalatti létét, a kérdés nem az, hogy létezik-e tudattalan, hanem az, hogy hatása kiemeli-e a cselekvést az emberi szabadság, az alanyi szabad akarat köréből? Jóllehet a mechanisztikus vagy fizikai szemlélet nyomán a meghatározott célokra törő energiák felfoghatók úgy, mint érvényre jutásukban meggátolhatatlan erők, azonban a pszichoanalízis egyik komoly tévedésének tartja Marcell, hogy az ösztönenergiák „egyeses vonalú teljesülését” hangsúlyozza. A következő megoldást javasolja. A fizikai világ energiái sem alkalmasabbak a transzformációra (hőenergiával elektromos áramot termelhetünk, amely azután mozgási energiává alakul), mint a reprodukciós ösztön, hiszen ez is átalakítva a lelki élet szolgálatába állítható (generatív naturalis átvezethető generatív vital spiritualisba). Nem fogadható el, hogy a szexuális ösztönenergiák elfojtása szükségszerűen pszichózist okoznak. A katolikus kritika szerint Freud természettudományos értelemben logikai hibát követ el: az egyes valóságos, de patológiás esetből ok és kellő számú tapasztalat nélkül, induktív módon terjeszti ki elméletének érvényét. Marcell a fogalmak megválasztásában is tükröződni látja ezt az expanziót. Ugyanis a libido (ez a latin eredetű kifejezés) konkrétan az ösztönös kielégülés érzéshullámát, „kéjes ösztönzsongást” jelent, de Freudnál ez a kifejezés értelmet kap: az életet szolgáló összes energiát jelöli. A megtévesztő fogalom-(szó)használat is hozzájárul ahhoz, hogy a nemi eltévelyedésben szenvedőkben megfigyelt jelenségeket egyetemesen meglevő, a testi-lelki jelenségek ősokeként tüntesse fel. E kritika mellett Marcell elismeri, hogy a Freud-féle tudattalan tudományos eszközökkel bővítette az emberi cselekedeteket meghatározó tényezők körét. A pszichoanalízis azt a tételt emeli ki, hogy a múlt (jó vagy rossz, de mégis) eleven lendülete kitörölhetetlenül érezteti hatását a jelenben. „De, a teológus előtt ez nem új gondolat, mert az eredendő bűn tana, a kegyelmi megújulás és az állandó (transzcendens) erőfelvétel szükségességéről szóló tanítás, továbbá a belénk oltott erények és a teherként reánk nehezedő élettani adottságok a gyökérszétről sarjadzanak.” A freudi kutatás nyomán több cselekedetet determináló tényezőt ismertünk fel, ezért megfontoltabban, szerényebben kell ítélni, de az egyház nem veszi revízió alá erkölcsi mércéjét.

Amíg a fentebb említett tanulmányok a szexuális motivációk transzpozíciójának lehetőségét emelik ki, addig a szerző 1939-ben született írása²⁶ a világnézetek inkompatibilitását állítja előtérbe. Rámutat, hogy a freudizmus erkölcsi alapállása is annak a világnézeti „silányságnak, a kö-

vetkezménye, amely az „energiamozgás” fogalmával akar végső magyarázatot találni minden emberi jelenségre. Kitér a pszichoanalízisnek a nemi felvilágosítással összefüggő elgondolásaira, és megállapítja, hogy különösen veszélyesnek tartja azt, „ha a lélekelemző az átnevelt egyénnél a gyakorlati következmények levonását is szorgalmazza”.²⁷

Az ösztönös élet felszabadításával a pszichoanalitikus elgondolása az önmegetartóztatás kóros hatásait kívánja kiküszöbölni, de ezzel mintegy kibékíthetetlen ellentétbe kerül a katolikus erkölcsnek a házasság előtti, illetve házaselemben követendő állapotbeli tisztaságról vallott felfogásával, továbbá a bűnről, főleg a halálos bűnről szóló tanításával.

Az erkölcsi eltévelyedésen túl a freudizmus olyan lelki állapotot okoz és az ösztönök felszabadításával olyan támadást intéz a társadalom ellen, hogy felmerül a kérdés: ilyen támadásnak ki lehet-e egyáltalán tenni azokat a rétegeket, melyek erkölcsi erővel nem rendelkeznek? Marczell készségesen elismeri, hogy az ember tudományos megismerése és az emberi élet jobbításának szándéka, mint magasabbrendű érték, sok áldozatot megér, és eközben bizonyos kockázatot is kell vállalni. Ám ez nem változtat azon, hogy a pszichoanalízissel szemben erkölcsi felelősség annak eldöntése, hogy vajon ki és hogyan vállalhatja a felelősséget az ösztönök társadalom elleni inváziójáért.

A pszichoanalízis biológiai materializmusa és ösztönfogalma megalapozza Freud követői számára azt a világnézetet, mely szerint az anyag (és a derivátumaként felfogott természetes életösztön) az élet irányítója, az ember lényegének megtalálása pedig a természetes (ösztönös) élet. Noha Marczell ismeretei szerint a pszichoanalízis tábora megosztott; vannak, akik a lélek szubsztancionális jellegét és metafizikai kapcsolatait elismerik, ám maga Freud és követői csak az „észlelhető” jelenségekkel foglalkoznak. Ebből következik, hogy számukra a földi élet boldogsága, a testi és szellemi folyamatok kiegyensúlyozása az elérendő cél. A betegségek megelőzése intézményes keretek között is céllá válik, ezt szorgalmazná a koedukáció és a szexuális felvilágosítás.

A katolikus álláspont ezzel szemben így összegezhető: az emberre a test és lélek kettősége jellemző. Az élet célja az isteni élet végtelen kibontakoztatása és a végtelen élet. A természetes ösztönök az Isten által teremtetett „rezdülések”. Noha az ösztönök célja a reprodukció, az ember az értelem végessége, elhomályosodása folytán mégis az „ösztön öröm”,²⁸ vagyis a libido tévútjaira téved. Ezért az ösztönt az Isten által megjelölt életcél korlátai közé kell szorítani. A „serdülő vetés aratása” (a korai ne-

mi felvilágosítás) szemben áll a teremtmő erkölcsi rendjével, súlyos bűn az Úr akaratával szemben. A tanítás és nevelés alapja az evangélium. Ennek kereteiben kell megtalálni azokat a megoldásokat, melyek nem veszélyeztetik az erkölcsi nevelést és a felsőbbrendű életet. Tehát a felszabadulás és a teljesen kötött, magasabb célnak alárendelt élet antagonizmusa feszül a katolikus tanítás és a freudizmus között.

Marczell saját álláspontjának igazolására bizonyítékként megemlíti, hogy a természetet is átható belső törvényszerűségek előtt az ösztönöknek be kell hódolniuk. Ugyanis maga a természet szab korlátokat az excessusoknak: ilyenek a testi betegségek, a fáradás. A természeti törvény kötelező erejének alapját a Teremtőben kell keresni és megtalálni.

„Nem az a szabad ember, aki szabadon engedi szóhoz jutni a hangoskodó ösztön szavát, hanem az, aki értelmi és akarati erejével, a szellemiség érvényesítésével ad irányt a sötétben mozgó ösztönnek.”²⁹ A katolikus álláspont szerint a test és a testi élet szent (szentségi életforma), de nem maga a szent megvalósulása. Az élet keresztyéni szemlélet szerint kettős szolgálat; célja az egyéni élet keresztyéni kiteljesítése és a jövő élet, a reprodukció. Ez utóbbi azonban inkább csak mellékes feladat, míg az előbbi kemény követelmény, csak erős lelkű ember képes rá Isten kegyelmével.

Marczell véleménye szerint kevesebb pszichoanalitikusra lenne szükség akkor, ha már kisgyermekkorától erre a belső fegyelemre, „Isten fiainak szabadságában élő létre” készítenék fel az ifjúságot. De a modern társadalmi szokások (pl. az öltözködési divat), a művészetek, az irodalom is hozzájárul a neurózisok szélesebbterű elterjedéséhez, hiszen az ösztönök ébresztgetésével károkat okoznak a felnövekvő fiatalságban. Marczell megfontolandónak tartja, hogy a pszichoanalízis maga vonja le a megfigyelt esetek alapján azt a következtetést, hogy inkább azok között vannak a betegek, akik szexuális ösztönök túlzott kiélésére hajlamosak, mint azok között, akik túlzottan szigorú életet élnek. De természetesen mindkét irányú túlzás kerülendő, ez pedig véleménye szerint csakis az isteni elgondoláshoz igazodva lehetséges. Ne quid nimis (Csak semmi túlzás!): a katolikus teológus erre vezérelve hívja fel a pszichoanalitikusok figyelmét az iskolai nevelő munkában. Ezt írja: „Nagy felelősség a szellemek felidézése, mert meghaladja az emberi erőt a szellemek elcsendesítése.”³⁰ Meggyőződése szerint a pszichoanalitikus gyakorlatban (terápiában) a tisztaság fogalmának átértékelése folyik, amit az erkölcsi étellel való veszélyes kísérletezésnek nevez. Marczell esetenként megengedhetőnek tartja a tiszt-

taság revízióját (konkrét patológiás esetben), de csak akkor, ha ez a bűn távoltartására szolgál, nem pedig annak előidézésére.

A katolikus erkölcs szerint magunkat veszélynek kitenni csak akkor szabad, ha erre komoly ok van. A tárgyalt esetben is azt a veszélyt látja, hogy a szexuális kérdésekkel való foglalkozás újra csak a kielégülés igényét, lehetőségét szüli, generálja az ösztönt. „Maguk a lélekelemzők is hirdetik, hogy módszerük kivételes esetekben a betegek kezelésénél érvényesíthető. Szinte kár, hogy hozzáteszik azt a túlzó mondatot is: a lélekelemzők kezeljék a differenciáltabb személyeket, az egyházi nevelés pedig foglalkozzék a tömeggel...”³¹

A pszichoanalitikus terápia ellen érvelve megjegyzi, hogy a múlt feltárása közben — pl. szexuális neuraszténia gyógyításakor — a tudattalanból felhozott anyag óhatatlanul tartalmaz olyan elemeket, amelyek szexuálisan nem közömbösek a beteg vagy a terapeuta (esetleg mindkettő) számára. Ilyen körülmények között a terápia éppen hogy nem érheti el célját, a lelki megnyugvást, különösen egy kórosan felfokozott lelkialkatú emberben. Szerinte keresztény nézőpontból kedvezőbb lenne, ha a feltárást csak megalapozásnak tekintenénk, és a tisztulást, a gyógyulást a megbocsátás kegyelmétől váránk. De a feltárás is csak akkor marad lélektani értelemben jó hatású, ha a beteg érzi, hogy olyan valaki kezébe tette le titkát, aki Isten nevében és Isten helyett segít rajta. A terápia sikerének másik fontos komponensét abban látja Marczell, hogy a beteg, lelkileg megtört ember ismerje be saját tévedését (döbbenjen rá tékozló fiú mi-voltára) és akarja is visszaszerezni, amit elveszített — csak így várhat a szakember segítségén keresztül isteni megnyilatkozást. Ha belátta a beteg, hogy saját élettörténetében isteni tervvel kell szembenéznie, akkor már világossá válik számára, hogy a múlt lezárása után a feltámadáson kell munkálkodnia. Ez átstrukturálja életét és érzelmi működését; ez az, amit a teológus szerint a pszichoanalitikus terápia nem képes nyújtani a szenvedő embernek. Marczell hasonlatában a pszichoanalitikus egy hangszerhangoló zenemester, aki az élettani vagy lélektani regisztert állítja be, és ezzel megváltoztatja a szebb élet zenéjének néhány ütemét. De az ember összes regiszterét, a tiszta élet harmóniáját csak a Teremtő tudja teremtményében megfelelően felhangolni.

A harmincas évektől kezdődően Marczell olyan új tendenciákat vél felfedezni a pszichoanalízisen belül, amelyek kiemelik a lelkségnek mint szubsztanciálisnak a szerepét az ösztönös késztetéssel szemben, és a szublimációnak is nagyobb teret engednek a freudi iskolához képest.³² Mielőtt rátérnénk annak jellemzésére, hogy a teológus miben látja a ke-

resztény szellemiség számára a pszichoanalízisből felhasználható értékeket, összefoglaljuk, hogy a tanulmány írója szerint melyek a különbségek a pszichoanalitikus terápiás kapcsolat és a katolikus lelki vezetés között. A pszichoanalízisben egyfajta felszabadítás kísérlete történik, amely a múlt visszaidézésének segítségével valósul meg, de a terápiás kapcsolatban mindkét résztvevője veszíthet lelkiekben, sőt az említett okok miatt a beteg állapotának rosszabbodása is valószínű. Ezzel szemben a katolikus szellemű lelki vezetés célja az energiák felszabadítása helyett azoknak egy metafizikai irányú transzpozíciója; a múltat bűnbánattal zárják le. E kapcsolatban a lelki vezető úgy jár el, hogy mind a beteg, mind a vezetője gyarapodik, amennyiben az előbbi új és természetfeletti célokkal gazdagodik, az utóbbi pedig a fölött érezhet örömet, hogy a helyes útra vezetett vissza egy tévelygőt.

Most pedig néhány szót ejtsünk arról, hogy miben látja a teológus a pszichoanalízis valódi hasznát.

Marczell szerint az erkölcstudomány hálás lehet a pszichoanalízisnek azért, hogy a lélektan és az élettan eszközeivel erőfeszítéseket tesz a betegek tapasztalati megismerése felé. A katolikus erkölcstudományt mindig is közelről érintette a beteges, ingerlékeny állapot, a félelem, a szexuális élet kóros eltérései, az aggályoskodás, mert ezek korlátozzák az erkölcsi felelősséget. A pszichoanalízis bővítette e patológiás állapotok, jelenségek körét, másrészt gyógyításukat szorgalmazza, ha nem is helyes eszközökkel. A kutatás elősegítheti a keresztény szellemű pedagógiában, hogy az egyes ember erkölcsi megítélése pontosabb lehessen, az erkölcsös életre való nevelés ügye előbbre léphet. Az egyház a természetes (testi) élet alapjaiban a Kegyelem folytán kívánja kifejleszteni a természetfeletti (isteni) létet. Ebben a munkában a pszichoanalízis azzal nyújthat segítséget, hogy az alapról (a testi, ösztönös létről) a valóságban jobban megfelelő kép alakul ki; ismerete árnyaltabb lett. További fontos adalék, melyet Marczell hangsúlyoz, hogy a katolikus erkölcstudomány a freudizmus tételei segítségével felismerte: „a szerzett élmény”, a jelenlévő múlt, az ösztön is a kísértésnek forrása lehet. A katolikus erkölcstudomány célja a bűnöktől való megszabadítás. E fontos cél érdekében a teológus hajlandó annak elismerésére is, hogy a helytelenül alkalmazott elfojtás („energiaelnyomó”) kóros állapotot eredményezhet. Ezért a lelki vezetés, a kezelés módszereit — a modern tudomány felismerései nyomán — a keresztényi kapcsolatban is meg lehet és kell is változtatni. Példaként felhossa, hogy a magukat kórosan sanyargatók (flagellánsok) extrém mértékben felfokozott szexuális fantáziával rendelkeznek és az ostor náluk maga lesz a perverz kielé-

gülésnek eszköze. A freudizmus e beteges állapot lélektani alapjára figyelmeztet, és ebben a kérdésben kész is változtatni a keresztény rendtartás, szokásrendszer. Ugyanakkor azt is tudja a katolikus erkölcsöt védelmező Marczell, hogy a megoldásnak más módszerei is vannak, nem csak a pszichoanalízisé.

A bűn okának leleplezésén túl a pszichoanalízis hozzájárult annak felismeréséhez vagy inkább hangsúlyozásához, hogy a múlt emlékei aktívan ható tényezők. A múlt mint értelmezésre váró erő az, amire a teológusnak is figyelnie kell, ez az, amit a pszichoanalízis egyes irányzatai is kiemelten kezelnek és olyan szempontokat is felvethetnek, melyek megfelelnek a transzcendens igényű embernek.³³ Ugyanakkor Marczell fenntartja azt a véleményét, hogy a szélsőséges lélekelemzési irányzat „nem annyira leszállás a lélek mélyére, mint inkább egyenesen ijesztő és minden nemesebb életértéket megtagadó elanyagiasítást eredményez. Ősanyjának, a materializmusnak a bűne, amely megnyilvánul minden egyes gyermekén, tehát a lélekelemzésen is.”³⁴ Marczell úgy értékeli, hogy a bűn gyógyítása és felszámolása szempontjából a pszichoanalízis és a keresztény életfelfogás közös elemeket tartalmaz. Mindkettő a megbeszélés nyomán adódó irányítást és felmentést (megbocsátás és a gyónás a katolikus módszer lényege) alkalmazza. Szerinte a katolikus módszert alkalmazó lelki vezető technikája ebben az értelemben a pszichoanalitikus módszer előfutára volt, magában a pszichoanalízisben saját eljárásának helyességét látja igazolva. Hogy mennyire nem lehet közömbös az erkölcsen keresztény felfogása számára a pszichoanalízis, azt jól mutatja az a gondolat is, melyben a jó lelkigondozással szemben támasztható követelményt fogalmaz meg Marczell: „Az élet valóságát vizsgáló lelki vezető tanuljon ösztöntant, tanulja meg a tudattalan és az elfojtások jelentőségét, figyelje meg a bűnözés lélektanát, tanulmányozza a bűnözés belső történetét a gyermekkortól kezdve, megfeszült figyelemmel értelmezze a házaselet előtti és a házaselet keretében lejátszódó történeteket, mert csak ilyen felkészültséggel léphet be abba a szentélybe, amelyben szavát Isten szavának veszik... A hivatott pedig ne féljen a feltornyosuló veszélyektől. A vezetői hivatással velejár, hogy a cél elérésére a szükséges erőtalentummal ruházza föl az Úr! Az isteni hivatásban benne rejtőzik az isteni felruházás is!”³⁵

Talán nem haszontalan, ha néhány szempont köré csoportosítjuk azokat az eltéréseket, melyek e tanulmányban Marczell Mihály teológus a pszichoanalízis és keresztény felfogás tekintetében megfogalmazott.

	A pszichoanalízis	A katolikus erkölcstudomány
Az életműködések alapja:	a személytelen természet törvényeiben	a személyes Isten rendelkezéseiben
A lét kibontakozása során:	természetes (ösztönös) embert keres	Isteni embert szolgál
A törvényt	kényszerként fogja fel	Isteni irányítást lát benne
Az ösztönök értelmezése:	felszabadít, ez a felszabadítás az Isteni irányítással szembeni engedetlenségnek felel meg a keresztségben	érvényesíti az energiákat, transzpozíciókat hajt végre, ami megfelel az Úr előtti behódolásnak
Orientáció:	"elszabadulás" az égi, metafizikai köteléktől, az evilágiság, a földiek felé való irányulás	Istenembei kibontakozás

A FREUDI VALLÁSPSZICHOLOGIA KRITIKÁJA

Amint látható, a katolicizmus igen erős kritikával illeti Freudot amiatt, hogy az emberi létből kiiktatja a transzcendenciát. Ez a kritika egy más formában artikulálódik abban a tanulmányban, mely 1927-ben jelent meg a Theologiai Szemlében Vasady Béla tollából.³⁶ A vallás lényegét Dante nyomán „phaenomenon polysensurum”-ként jelöli meg a szerző, titokzatos és a csodával határos képességeknek tartja, a vallápszichológiát pedig azon módok egyikének, amelyen át a véges emberi értelem próbálta megközelíteni a vallás („az emberi lélek ősméhe”) lényegét. A vallápszichológiák bölcséleti szempontú és filozófiatörténeti alaposságú bemutatása mellett Freudot a kísérleti vallápszichológia egyik fő irányának megalapozójaként említi. A másik fő irányként a kísérleti önmegfigyelésen alapuló vallápszichológiai iskolát (Wilhelm Wundt) jelöli meg.³⁷

A szerző ismerteti azt a freudi gondolatot, hogy a vallásos élet minden megnyilvánulása a nemi ösztönnek az eredeti céltól eltérített megjelenési formája. Tehát az elfojtott ösztönkésztetés létrehozhat szorongást, álmokat, szublimált formában viszont alkotóerőként mutatkozhat, és létrehozza a vallást. Pontosabban a szülőkkal szembeni gyermekkori szexuális vágyak szublimált formája a vallásosság. A gyermeknek az anyával, apával szembeni baráti vagy féltékenységgel átszőtt ellenséges, erotikus érzelmeiből formálódik az Isten eszméje, az Isten iránti rajongás és félelemmel vegyes tisztelet.³⁸

A pszichoanalízisben Vasady is lát pozitívumokat (a tudatalatti megvilágítása, a mélylélektan felhívja az orvosok figyelmét a valódi történésekre, a bűn és vétek tárgyilagos értékelésének alapját teremti meg a freudizmus), de a hiányosságokat is részletesen elemzi. Vasady véleménye

szerint a pszichoanalízis mindenekelőtt módszertani hibát követ el, amikor nem úgy dolgozza fel az empirikus adatokat, ahogyan az introspekción alapuló iskola azt Külpétől átvette. A freudisták nem veszik tekintetbe az idő fontosságát, ami azért lényeges, mert a vallásos élmény (rövid idő múltával) talán már egészen másképpen, hamisan reprodukálható. A vallási élményről szóló beszámolóiból emiatt pontosan az hiányzik, ami azt vallásos élménnyé tette. Bár Vasady nem jelöli meg a hivatkozás alapját, kijelenti, hogy tudomása szerint e pszichoanalitikus megfigyelésekben a jegyzőkönyveket is esetlegesen és rendszertelenül vezetik, ami csökkenti az objektivitást. Az a kifogása, hogy az asszociációs módszer nem felelhet meg a szubtilis lelki változások, átmenetek, összefüggések követésére, mert az asszociációs összefüggések inkább csak az emlékképek és azok dinamikájának tükrözésére alkalmasak. A vallási élményeket nem-szemléletes tudattartalmak követhetik, ezekre szerinte a pszichoanalízis nem dolgozta ki a megfelelő technikát. Egy következő módszertani problémát is említ Vasady, olyan jellegű problémát, mely mindenfajta kísérletezésnél felmerülhet és meghamisíthatja az eredményeket. Arról van szó tehát, hogy az analitikus sugallja elvárásait, minden megfigyelt, kezelt személytől (és betegről is) szexualitással összefüggő képzettartalmakat, vonatkozásokat vár el. Az elemzett személy csak akkor felel meg a vele szemben támasztott elvárásoknak, a beteg csak akkor gyógyulhat meg, ha belső történései közül a szexuális tartalmú motivációkra fókuszál. Így Vasady szerint egy látszatösszefüggés adódik: a magasabbrendű szellemi működés és a szexuális ösztönök között szoros kapcsolat van, mégpedig olyan jellegű, hogy az ösztön határozza meg a felsőbbrendű szellemi tevékenységet, mellyel a szerző szerint természetesen nem lehet egyetérteni.

Egy másik kérdéskör, melyet a szerző e tanulmányban részletesen tárgyal, a nemi érzetek, emóciók és a szellemi működés viszonya. Vasady osztja a pszichoanalízis nézetét ateizmus tekintetben, hogy a testi, fiziológiai folyamatok „szervi érzetek” formájában pszichológiai jelentőséget nyernek. Véleménye szerint el kell ismerni azt a pszichoanalitikus megállapítást is, hogy a testi érzéskvalitások erőssége és a vallásosság intenzitása között szoros a kapcsolat. Amivel viszont a teológus nem tud egyetérteni, az a pszichoanalitikus tétel, hogy a testi szintű folyamatok nemcsak „nyersanyagok”, hanem irányt mutatók is a szellemi élet megnyilvánulásaiban (így a vallási élménynél is). Vasady szerint helyesebb az a felfogás, ha a szellemi folyamatokat tekintjük autonómnak, ezek fogják a test nyers impulzusaiból az összetett és sajátos „titkot” megalkotni. Ahogyan ugyanaból a téglából az építész szándéka szerint építhetünk gótikus palotát, mulatót vagy bármi mást, ugyanúgy a szellemi élet produktív tendenciái a ne-

utrális szervi érzethalmazból létrehozhatnak igen változatos szellemi formációkat. Ezt elfogadva az a helyzet áll elő, hogy egy-egy élmény már nem vezethető vissza csupán a szervi érzetekben mutatkozó testi rezdülésekre. Freud logikai tévedését a teológus így helyesbíti: a vallás nem szublimált libido, hanem a szervi érzetek összességén áthatoló, azok által befolyásolt, de azokat meghatározott irányba terelő produktív szellemi tendenciák alkotta szövedék, amely önmaga is aktív képződmény.

Vasady kitér a szublimáció kérdéskörére és itt is felfedez egy logikai hibát a freudizmus érvelésében. Mint ismert, a pszichoanalízis azt állítja, hogy a szexuális motívumok a szellemi élet nem tudatos hajtóerői, amelyek átváltozva beépülnek a szellemi életbe, ott konditív (?) mozzanattá válnak. A probléma a folyamat nem tudatos jellegével összefüggésben adódik. Ha feltételezünk — érvel Vasady — egy ilyen „*asylum ignoraliae*”-t, akkor éppen az *asylum*-jelleg miatt sem a bizonyítás, sem a cáfolat nem vihető keresztül. Girgensohn említett ellenérvei alapján a teológus felteszi a kérdést: garantálhatja-e a pszichoanalízis, hogy a szabad asszociációs lánc mentén mindig a lényeges és legfontosabb kauzális motívumhoz jut el? Ha a szexuális motívum átváltozott a szublimáció során, mássá lett (mégpedig nem tudatosan), akkor miről tudhatjuk mi meg, hogy egy megváltozott szexuális motívumra leltünk? De ha a motívum már megváltozott eredeti formájához képest, akkor miért nevezi mégis a lélekelemzés még mindig szexuális indítéknak? Végül: miért kellene csupán a szexuális készleteknek megváltozniuk? Vasady azzal bizonyítja, hogy a freudizmus logikája nem teljesen helytálló, hogy egyéb (de nem konkretizálja, melyik) szervi érzetek átváltozása nélkül nyilvánulnak meg a religiózus élményben. Tagadja, hogy a szexuális motívum rendelkezne a neki tulajdonított privilégiummal (az átváltozás lehetőségével). Véleménye szerint a szexualitás mindenütt tudatos formában jelentkezik. Egyébként, ha létezne is ilyen átváltozás, tisztázni kellene, hogy mi az, ami a szexuális készleteket átváltoztatja. Azt, hogy maguktól változnának meg, a teológus nem tartja helyes elképzelésnek. Valószínűbb, hogy egy irányító, vezérlő erő, hatalom végzi a transzformációt. Vasady a Freud-művek ismeretében úgy ítéli meg, hogy a pszichoanalízis elmélete ebben a kérdésben nem egységes. Freud időnként közel kerül annak elismeréséhez, hogy végsősoron a gondolat az, ami a pszichikumban uralkodóan irányít, hogy a gondolatnak az egyszerű képzettársulással szemben primátusa van. A pszichoanalízis odáig azonban már nem jut el, hogy a megváltozott készlet eredeti funkcióját elvesztve új kombinációt alkot más elemekkel (az előbbi hasonlatnál maradva ugyanis az építőkő egy más épület részévé lesz). Így Freud szexualizálja a szellemi működéseket. A teológus viszont úgy véli,

a durva és nyers szexuális ösztönök, testi érzések a szellemi tényezők befolyására más célok érdekében felhasználhatók. A szervi érzetek csak azáltal lesznek a magasabb szellemi élet alkotórészeivé, hogy eredeti jelentésüket elveszítik. Új vonatkozási rendszerbe kerülnek át, ezáltal olyan új jelentést kapnak, mellyel korábban nem rendelkeztek. A teológia ebben az új vonatkozási rendszerben látja a vallási struktúra uralkodó mozzanatát is: egy szintetikus tevékenység révén a szervi érzet, miután analitikus úton őseredeti jelentéséből felszabadult, új jelentés-egészbe illeszkedik. Az egységet létrehozó kapocs nem egyszerűen újszerű csoportosítása a szervi érzeteknek, hanem aktív, szintetikus szellemi erő, ami kívülesik a szemléletesség határain és azzal kapcsolatos, amit gondolatnak hívnak.

Összefoglalva és értékelve Vasady kritikáját, azt lehetne mondani, hogy nézete szerint Freudnál a szervi érzet játssza azt a szerepet, amit csak egy szellemi erőnek lehet tulajdonítani. Más szavakkal: differenciáltan kell megemlíteni a freudizmus által megállapított tényeket és az e tények magyarázatára felvonultatott gondolati apparátust.

A PSZICHOANALÍZIS ÉS A KERESZTÉNY LÉLEKTAN ELLENTÉTEINEK OLDÓDÁSÁRA UTALÓ JELEK A TEOLÓGIAI IRODALOMBAN

A kritika mellett néhány olyan tanulmány is található a korabeli írások között, amely lényegesen elfogadóbban viszonyul a pszichoanalízishez, mint az eddig ismertetett cikkek. Ezek között is kiemelkedik Noszlopi László írása,³⁹ amely érdekes logikai bravúrral azt igyekszik bizonyítani, hogy a pszichoanalízis beletartozik a keresztény pszichológiába.

Tanulmányának kezdetén egy portugál közmondást idéz, eszerint: Isten a görbéből is tud egyenest csinálni. Noszlopi úgy látja, hogy a pszichoanalízis fejlődéstörténete a keresztény világnézet szempontjából igazolja e mondás igazságát. Röviden így foglalhatjuk össze az értekezés szempontjából fontos pszichoanalitikus alapgondolatokat: a freudi személyiség-konceptió dualista (a nemi ösztön célja a kielégülés, az én célja a társas együttélés korlátaival való alkalmazkodás). Freudnak a neurózis kialakulására vonatkozó nézetei közül Noszlopi megemlíti azt, hogy lényeges az ösztönélet foka (fixálódhat egy adott szinten, vagy regrediálhat oda). Lényeges továbbá, hogy a libido mekkora mennyiségét képes elviselni a személyiség, és mennyit tud szublimálni.

Noszlopi szerint kifejezetten keresztényi pszichológia származtatható ebből a gondolatból. Egy hasonlattal érzékelteti gondolatát. Ha a személyiség tudatos részét (én) egy világos, tágas szoba jelöli és ehhez egy sötét

hátsó kamra csatlakozik (es) — s egy ajtó választja el a két helyiséget —, akkor a következő lehetőségek adódhatnak a két személyiségrész viszonyában. Ha a szobában olyan valami jelentkezik, amit a szoba lakója nem tűrhet meg, nem hagyhat jóvá, akkor vagy kidobja őket az ablakon, vagy bezárja a hátsó, sötét kamrába, de innen álom és más formákban kísértethetik a szoba lakóját. Az első megoldás a valódi lemondás, a második pedig csupán nyárspolgári megoldás, az énben ösztönesség hiány saját magával szemben. Noszlopi szerint ez a megalkuvás ön maga számára megóvni az ártatlanság tudatát. „Ezen a ponton azonban a freudizmus, mely kezdetben a keresztény felfogás ellenségének látszott, akarva-nem akarva, egyenesen beletorkollik a keresztény pszichológiába. (...) Felületesek azok a freudisták, akik az elnyomott, betegséget okozó szexuális vágyak kielégítését, az erkölcsi meggondolásoktól nem gátolt nemi életet hirdetik. A freudizmus mivolta maga nem azt mondja, hanem hirdeti a maga tolvajnyelvén azt, amit a keresztény nyelvekre lefordítva a valódi, meg nem hamisított tisztaság erényének nevezünk, a valódi lemondást, szemben a prüdériával, áltisztasággal.”⁴⁰ Noszlopi szerint a freudi elmélet alapján az is állítható, hogy csak azok a vágyak térnek vissza tünetek formájában, amelyekről nem mondunk le igazán, ugyanis teljesen más dolog a tisztaságot akarni és önmagunkat tisztának akarni. Úgy véli, hogy ha a pszichoanalízis egyes követői minden jelenséget a szexuális ösztönnel magyaráznak, akkor ez a magyarázat legfeljebb a magyarázó jellemére vonatkozóan lehet megismerő értékű. Noszlopi számára a pszichoanalízis az embernek inkább azt a küzdelmét képviseli, amit önmagával szembeni becsületességéért, ösztönességéért, a lelki álarcok leleplezése érdekében folytat. Szerinte Freud elméletét a katolikus álláspont helyesként tartja számon, elfogadja magyarázatát a neurózis, a depresszió keletkezésével kapcsolatban. Ezek a betegségek valóban a szellem és az ösztön konfliktusából erednek. A megoldás azonban más a teológia szerint. Nem fogadja el megoldásként a szexualitás kielését, mert ez nem oldja meg a konfliktust, sőt állást foglal az anyagi lét és természetfeletti harcában az előbbi javára. A teológia a metafizikaiban a testi ember, az anyagi dimenzió megnevelését látja és nem az ellenségét. Az ösztön—szellem konfliktus megoldása az, ha az ösztönt engedelmesen Isten akaratának rendeljük alá. Ez az engedelmeség az önmagunkkal szembeni türelemhez fog vezetni. A neurózis pedig maga a türelmetlenség. Türelmetlen az ösztön követelése miatt, és nem tud várni addig, míg az ösztön kielégülhet.

Noszlopi nemcsak Freudnál, de az individuálpaszichológiai irányzatnál is olyan tendenciát vél felfedezni, hogy az Adler-féle iskola tudatosan a keresztény pszichológia álláspontjára helyezkedik. Az individuálpaszicholó-

gia — mint tudjuk — szintén egy konfliktusból eredezteti a neurózist. Egyrészt az ember hajlamot érez a társas együttműködésre, másrészt egyéni érvényesülésre tör. A két törekvés viszonya, az alkati, testi felépítés (esetleges fogyatékoságok) döntik el azután a jellem milyenségét és a sorsot. Ha az egyén valamilyen fogyatékosága miatt kisebbségi érzést érez, akkor vagy kivonja magát a küzdelemből, félreáll, vagy egy kompenzációs teljesítménnyel próbálja helyreállítani önérzetét. Minél nagyobb a csökkentértékűség, annál inkább törekszik túlszárnyalni másokat, ha kell, a szociális magatartás rovására. Ha viszont a kisebbségi érzés nem szüntethető meg, a kompenzáció nem sikerül, akkor az egyén a lelki betegségbe menekül. Noszlopi az én erősödése érdekében a megoldást abban látja, hogy az uralkodásra törő motívumot fel kell adni. Az én megőrzése célját háttérbe kell szorítani, és a másokkal való együttműködést kell választani. Ez nem más, mint a keresztény tanítás, amely azt hirdeti, hogy a gőg a legfőbb rossz, az én túltengése — szemben a szeretettel, alázattal. Az én alárendelése Isten akaratának elvezet a felebarát szolgálatára, a lemondáshoz. A keresztény ember szeretetének hősiesség, áldozatkésznek kell lennie, mert nem saját énjé a legfontosabb számára. A gőg gyáva, mert önmagát félti, maga felett nem ismer el senkit, nem szolgál. Noszlopi értelmezése szerint tehát Adler és Freud is a keresztény tanításhoz jut el: az odaadás, énjünk megtagadása az én újjászületésének és megmaradásának egyetlen útja. „Mert aki életét meg akarja tartani, elveszti azt, aki pedig elveszti életét, megtartja azt.” (Máté, 16,25.)

Ezzel a bibliai idézettel zárja írását Noszlopi. E rövid, vázlatos és szükségképpen nem teljes ismertető zárásaként pedig azt kell hangsúlyozni, hogy a pszichoanalízis és a keresztény teológia viszonya mindeddig feltáratlan, agyonhallgatott témája volt mind a pszichológiának, mind a teológiának. Feltáratlan terület, pedig a viszony tisztázása, az álláspontok egyeztetése mindkét fél azonosságtudatának erősítéséhez járulhatna hozzá. És ez nemcsak a múltra érvényes, a pszichológia és a metafizikai lét kapcsolatának kérdése napjainkban is égetően fontos kérdés.

A kézirat elfogadva: 1994. április

JEGYZETEK

1. Nagyrészt befejeződött a pszichoanalízis és a magyarországi orvostudomány viszonyát bemutató korabeli cikkek, tanulmányok áttekintése a korabeli szakfolyóiratok közléseinek tükrében. Lásd erről például Kapás István: A pszichoanalízis hatása a húszas és harmincas évek magyarországi orvosi gyakorlatában és elméletében, *Psychiatria Hungarica*, II. évf. 4. sz., 271—283. o.
2. E témáról többek között: Erős F., Kapás I., Kiss Gy., Patrizia G. Sponghero: Ferenczi Sándor és a Budapesti Egyetem 1918—19-ben,

- Pszichológia*, 1987, 4. sz. 584—592. o. (A kutatás témája: A pszichoanalízis és a magyar szellemi élet. A Soros Alapítvány tette lehetővé e kutatás elvégzését, melynek vezetője Erős Ferenc, az MTA Pszichológiai Intézetének főmunkatársa.)
3. Marczell Mihály: Nem és erkölcs, *Theologia*, 1940, 8—16. o., 97—104. o.
 - Marczell Mihály: Az élmény és a cselekedetek erkölcsisége, *Theologia*, 1938, 215—227. o.
 - Marczell Mihály: A lélekelemzés katolikus erkölcstudományi megítélése, *Theologia*, 1939, 28—45. o.
 4. C. Lombroso: *A nő lélek*, Ford.: ifj. Moravcsik Gyuláné, Bp. é.n.
 5. O. Weininger: *Nem és jellem*, Ford.: Gábor A., Bp. é.n.
 6. P. Janet: *Automatisme psychologique*, Paris, 1889.
 7. R. Krafft-Ebing: *Psychopathia sexualis*, Ford.: Fischer I., Bp. 1894.
 8. S. Freud: *Das Ich und das Es.*, Wien, 1923.
 - S. Freud: *Über Psychoanalyse*, Deutriche, Leipzig und Wien, 1910.
 9. O. Weininger i.m. 120—132. o.
 10. Marczell a Gyermektanulmányi Társaság munkájára hivatkozik és folyóiratára: A Gyermek és az Ifjúság, melyben Nagy L., Wessely Ö., Schnell J., Schmidt F., Éltés M., Domokos Lászlóné, Blaskovich Edit, Cser J. cikkeiből válogathatunk.
 11. A Marczell által idézett vonatkozó pszichoanalitikus tanulmányok: N. Wohlhein: *Psychoanalyse und Kindergarten*, Wien, 1930, Bálint A.: *A gyermekszoba pszichológiája*, Bp., 1931.
 12. Hivatkozott tanulmányok: E. Fischer: *Der relig. Komplex im Kindertraum*, Stuttgart, 1929, S. Freud: *Az álomról*, Ford.: dr. Ferenczi Sándor, Bp. 1915, Dick Manó.
 13. Marczell M.: Nem és erkölcs, *Theologia*, 1940, 16. o.
 14. L. u. o. 97. o.
 15. Az emberi szabadság feltétlen vonzataként megjelenő felelősségérzet etikai kérdéskörével kapcsolatban Marczell idézi: Erdey F.: *Ethica*, Bp. — Taurini, 1936.
 16. Marczell M.: Nem és erkölcs, *Theologia*, 1940, 101. o.
 17. Lásd e kérdésről: Prohászka O.: *Uri és női divatmoral*, Bp., 1906.
 18. Értelmezésének alátámasztására Schütz Antal művére hivatkozik: *Charakterológia és aristotelesi metafizika*, Bp., 1928.
 19. Marczell M.: Az élmény és a cselekedet erkölcsisége, *Theologia*, 1938, V. köt., 3. sz. 215—227. o.
 20. A Kretschmer által alkotott konstitúciós tanra hivatkozik.
 21. H. Günter: *Rassenkunde des deutschen Volkes*, München, 1914. c. műve alapján beszél Marczell bizonyos faji meghatározottságról.
 22. Lásd 5. jegyzet és Nagy L.: *Az élő gondolat*, Bp., 1931. című művét!
 23. P. Janet: *L'automatisme psychologique*, Paris, 1889, P. Janet: *La médecine psychologique*, Paris, 1924.
 24. Marczell M.: Az élmény és a cselekedetek erkölcsisége, *Theologia*, 1938, 219. o.

25. Marczell M. a magyarországi pszichológiai szakirodalomban megjelenő ismertetések, elemzések nyomán is egyre inkább reálisnak látja ezt a veszélyt. Többek között megemlíti a következő tanulmányokat: Mester J.: P. Janet és Freud lélektani eredményei, *Psychologiai Tanulmányok*, 1929, Schmidt F.: A pszichoanalízis és a pedagógia, Bp., 1934.
26. Marczell M.: A lélekelemzés katolikus erkölestudományi megismerése, *Theologia*, 1939, 28—45. o.
27. U. o. 33. o.
28. U. o. 34. o.
29. U. o. 35. o. (Lásd még: Marczell Mihály: A bontakozó élet, Bp., 1934.)
30. U. o. 37. o.
31. U. o. 38. o.
32. J. Donat: Über Psychoanalyse und Individual psychologie, Innsbruck, 1932 c. művét emeli ki Marczell ezen említett tendenciák illusztrálásaként.
33. Az újabb irányzatok elméleti áttekintésének lehetőségét említi a szerző egy összefoglaló tanulmányban: Boda István: A „tudattalan” problémája és spekulációs veszélyei, *Magyar Psychológiai Szemle*, III, 1930.
34. Lásd 26. jegyzet, 43. o.
35. Lásd u. o. 44. o.
36. Vasady Béla: A valláspszichológia fejlődésének története, *Theologiai Szemle*, 1927, 63—160, 194—232. o.
37. U. o. 194. o.
38. Vasady az általa legjobb és a keresztény felfogást legjobban kifejező alapműre hivatkozik, Girgensohn Karl: Der Seelische Aufbau des Religiösen Erlebens, 1921; Gruehn: *Religionspsychologie*, 1926. E két szerző Freudról alkotott nézete a katolikus egyházban elfogadásra talált, Vasady gondolatai lényegében ezek összefoglalása.
39. Noszlópi László: A pszichoanalízis közeledése a keresztény lélektanhoz, *Katolikus Szemle*, 1935, 129—138. o.
40. U. o. 131. o.

ISTVÁN KAPÁS and SÁNDOR VERES:

THE ROMAN CATHOLIC RECEPTION OF PSYCHOANALYSIS DURING THE PERIOD OF THE FIRST AND THE SECOND WORLD WAR IN HUNGARY

Until now the reception of freudism by theologists was a completely restricted field of study in Hungary. In this presentation the authors are going to cite some conclusions from works of two representative writers, namely *Mihály Marczell* and *László Noszlópi*. In order to understand what

kind of intellectual milieu in Christian theology the theory of Freud and his followers.

Marczell draws one's attention to the ideological danger of Freudian psychoanalysis (excessively materialistic, biologically, founded epistemology, neglecting of spirituality, as efficacy, ideological „trash"). But the theoretical role of the Freudian sublimation („superior transposition of sexuality") and the recognition of the „tempting" role the unconscious are estimated positively by him. He thinks that emphasizing the „linear achievement" of the instinct drive is a mistake in the psychoanalysis leading to grave theoretical and practical outcomes. He thinks that the choosing and using of nations (e. g. libido) seems to be realized in Freud's theoretical expansion. Psychoanalysis, by the liberation of the sexual instinct is in antagonistic conflict with the Christian ethic. According to Marczell, in psychoanalytical practice (therapy) there is a total revaluation of the notion of purity, which he considers dangerous experimentation with morality. Marczell thinks that ethics could be grateful to psychoanalysis first of all for expanding the field of pathological conditions and phenomena, and on the other hand, for urging their treatment, even if it is done in an incorrect way. In his opinion, the Roman catholic method of using a mind-counsellor was a precursor of the psychoanalytic method. Psychoanalysis seemed to justify the nature of the Roman catholic practice.

László Noszlopi in his work makes an effort to prove that the psychoanalysis belongs directly to Christian psychology. According to Noszlopi on the basis of Freudian theory one could state that only those wishes are returned as symptoms which really are not given up by us. He thinks that if all the phenomena are explained in the context of sexual instinct, by followers of psychoanalysis, then this interpretation can be valuable only regarding the character of the interpreter.